

Дәріс 8

БИОЛОГИЯЛЫҚ ӘРТҮРЛІЛІКТІ САҚТАУ ЖӘНЕ ЭКОТУРИЗМ

ЛЕКЦИЯ ТАҚЫРЫБЫ

Мусагалиева А.Н.

PhD, доцент

Биологиялық әртүрліліктің мәні мен маңызын түсіндіру

Табиғаттың тұрақтылығы мен
экожүйелердің өміршеңдігі үшін
биоәртүрліліктің маңыздылығын
қарастыру

Экотуризмнің рөлін талдау

Табиғи ресурстарды қорғау мен
жергілікті қауымдастықтарды
дамытудағы экотуризмнің маңызын
талдау

Қазақстандағы мысалдарды қарастыру

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар
мен экотуризмнің Қазақстандағы
дамуының мысалдарын қарастыру

Негізгі сұрақтар

- 1 Биологиялық әртүрлілік ұғымы және оның компоненттері
- 2 Биоәртүрліліктің экологиялық, экономикалық және әлеуметтік маңызы
- 3 Биологиялық әртүрлілікті сақтау әдістері (in situ, ex situ)
- 4 Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар (ЕҚТА) жүйесі
- 5 Экотуризм ұғымы және принциптері
- 6 Биоәртүрлілік пен экотуризмнің байланысы
- 7 Қазақстандағы экотуризмнің қазіргі жағдайы мен мүмкіндіктері

Биологиялық әртүрлілік ұғымы

Биологиялық әртүрлілік – тірі организмдердің барлық деңгейдегі алуан түрлілігі. Бұл табиғаттың тұрақтылығы мен экожүйелер үшін маңызды.

Генетикалық әртүрлілік

Түр ішіндегі генетикалық айырмашылықтар, геномдар арасындағы өзара ерекшеліктер

Түрлік әртүрлілік

Белгілі бір аймақтағы түрлердің саны мен әртүрлілігі, экосистемалар арасындағы түрлілік

Экожүйелік әртүрлілік

Экожүйелердің әртүрлілігі және олардың арасындағы өзара байланыстар

Биоәртүрліліктің мәні мен маңызы

Биологиялық алуантүрлілік – экожүйелердің тепе-теңдігін сақтайтын негізгі фактор. Оның көмегімен табиғаттың тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Климат реттелуі

Экожүйелер климатты реттеуге қатысады. Мысалы, орман ағаштары парник газдарын жұтады және температураны реттейді.

Топырақ құнарлылығы

Биоәртүрлілік топырақтың құнарлылығын сақтауға ықпал етеді. Жануарлар мен микроорганизмдер топырақтың структурасын және құндылығын қамтамасыз етеді.

Су ресурстарының тұрақтылығы

Биоәртүрлілік су айналымын реттеп, су ресурстарының тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Мысалы, лес айналымын және су сақтауыштарын қамтамасыз етеді.

Азық-түлік және дәрілік ресурстар

Биоәртүрлілік адамзат үшін азық-түлік пен дәрілік өсімдіктердің көзі болып табылады. Көптеген дәрілер табиғаттан алынады.

Туристік рекреация

Табиғи сұлулықтар мен бірегей экожүйелер туристік демалыс үшін тартымды орта жасайды. Бұл экономикалық және әлеуметтік құндылық тән.

Қорытынды

Биоәртүрлілік экожүйелердің тепе-теңдігін сақтайтын негізгі фактор. Ол адамзат үшін экономикалық, экологиялық және әлеуметтік маңызды ресурстарды қамтамасыз етеді.

Биологиялық әртүрлілікке қауіп-қатерлер

Орман кесуінің және ласт ануының әсері

Қазақстан орамнадарының сақталу қауіптілігі

Оңтүстік, батыс және шөлейт аймақтарында биологиялық әртүрлілікке төнетін қауіптер аса жоғары.

Орман кесу

Орман алқаптарының қысқаруы көптеген түрлердің мекендеу ортасын жояды.

Аңшылық және браконьерлік

Жануарлар популяциясының азаюына әкеледі.

Құрғақшылық, шөлейттену

Климаттың өзгеруі мен адам әрекетінен туындаған табиғи ортаның деградациясы.

Ластану (ауа, су, топырақ)

Өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтар экожүйелерге зиян келтіреді.

Урбанизация

Қалалардың кеңеюі табиғи мекендеу орталарын жояды.

Климаттың өзгеруі

Ғаламдық жылыну түрлердің таралу аймақтарын өзгертіп, олардың жойылу қаупін арттырады.

Биоәртүрлілікті сақтау тәсілдері

Биологиялық әртүрлілікті сақтау екі негізгі жолмен іске асырылады:

In Situ (табиғи ортада)

Табиғи мекендеу ортасында сақтау. Табиғи экожүйелердің тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Ұлттық парктер

Табиғи экожүйелерді және биоәртүрлілікті толықтай сақтау үшін анықталған аумақтар

Қорықтар

Табиғи ресурстарды және экожүйелерді қорғау үшін анықталған аумақтар, аңшылықты тыйым салады

Қорықшалар

Белгілі бір түрлерді қорғау үшін анықталған аумақтар, өзге түрлерге аңшылық жасауға рұқсат етіледі

Ex Situ (табиғи ортадан тыс)

Табиғи ортадан тыс сақтау. Түрлердің тіршілігін қамтамасыз ететін жасанды ортада.

Ботаникалық бақтар

Өсімдік түрлерін сақтау үшін арналған орталықтар, эндемиктерді қорғауға арналған

Зообақтар

Жануар түрлерін сақтау үшін арналған орталықтар, қорғалатын түрлерді ұстауға арналған

Тұқым банктері және Гендік қор сақтау орталықтары

Генетикалық әртүрлілікті сақтау үшін тұқымдар мен гендерді ұстауға арналған

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар (ЕҚТА)

Қазақстандағы ЕҚТА түрлері

Мемлекеттік қорықтар

14 қорық бар

Табиғи экожүйелердің тұрақтылығы үшін қорғалады

Ұлттық парктер

6 ұлттық парк бар

Табиғат пен биоалуантүрлілік қорғалады

Қорықшалар

10 қорықша бар

Қорғалатын табиғи аумақтар

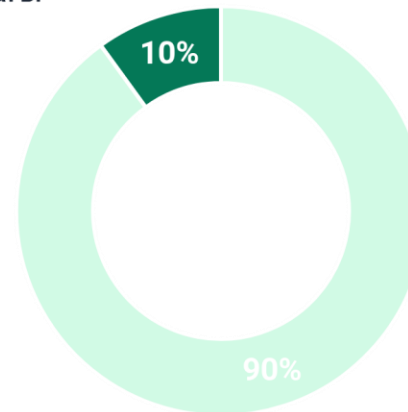
Мемлекеттік резерваттар

Мемлекеттік табиғи резерваттар

Табиғи экожүйелердің тұрақтылығы үшін қорғалады

ЕҚТА жалпы аумағы

ЕҚТА жалпы аумағы

Қалған ел территориясы

ЕҚТА жүйесі туралы мағлұмат

- ✓ Қазақстанда ЕҚТА жалпы аумағы ел территориясының **10%**-ға жуығы
- ! Бұл мән глобальді стандарттарға (**10-12%**) әлсіз
- 💡 2030 жылға дейін ЕҚТА аумағын **17,5 млн гектар** (республика территориясының **6,4%**) дейін кеңейту планды

Қазақстанның бірегей биоәртүрлілігі

Өсімдік түрлері

7000+

эндемиктері көп

Жануар түрлері

800

түрі

Сүтқоректілер

120+

түрі

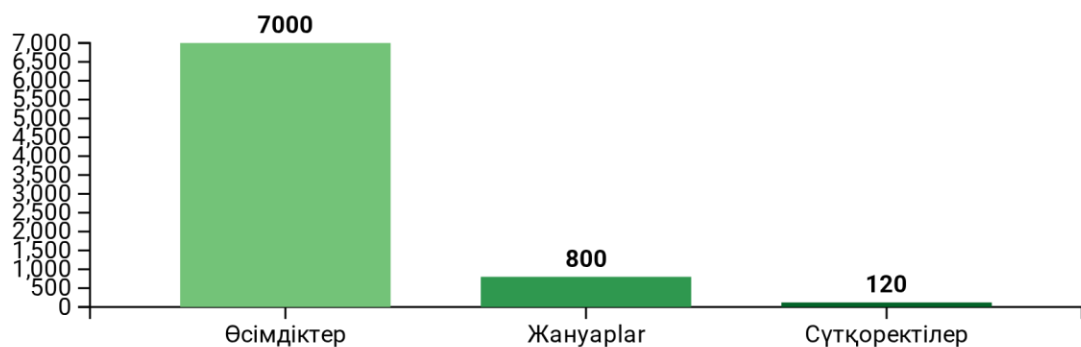

Қызыл кітап

300

енген түрлер

Биологиялық әртүрліліктің компоненттері

Биоәртүрліліктің ерекше аймақтары

Алтай

Табиғи экожүйелердің тұрақтылығы үшін маңызды

Тянь-Шань

Биоәртүрліліктің алуан түрлілігі жоғары

Қарқаралы

Эндемиктер мен редкие виды үшін мекендеу ортасы

Маңғыстау

Шөлейт аймағындағы биоәртүрлілік

Экотуризм ұғымы және принциптері

Экотуризм ұғымы

Экотуризм – табиғи аумақтарды қорғауға, экологиялық білімді арттыруға және жергілікті қауымдастықты қолдауға бағытталған жауапты туризм түрі. Ол табиғатты қорғау мен өңірлердің тұрақты дамуына, сондай-ақ экологиялық және экономикалық әлеуеттің ашылуына ықпал етеді.

Экотуризмнің негізгі принциптері

Табиғатты қорғау

Туристік әсерді барынша азайтып, табиғи ортаға зиян келтірмеу. Экожүйелердің тепе-теңдігін сақтап, олардың бұзылуына жол бермеу.

Туристер санын реттеу

Экожүйелерге шамадан тыс жүктеме түсірмеу үшін туристер санын жоспарлау. Қауіпсіздік деңгейін сақтау және жануарлар популяциясының қысқаруын болдырмау.

Жергілікті халықты қолдау

Жергілікті қауымдастықтардың экономикалық жағдайын жақсарту, олардың өмір сүру сапасын арттыру және экотуризмге қатысу мүмкіндіктерін кеңейту.

Экологиялық ағарту

Туристерге табиғатты қорғау жөнінде білім беру, экологиялық мәдениетті арттыру және жауапты туризм әдеттерін қалыптастыру.

Экотуризмнің артықшылықтары

Табиғи парктерді қаржыландыру

Экотуризмнің арқасында ерекше қорғалатын табиғи аумақтар (ЕҚТА) қосымша қаржыландырылады. 2021 жылы ООПТ-тарда туристік қызметтен түскен кіріс 20 056 млн теңгені құрады.

Жергілікті табыс

Экотуризм жергілікті қауымдастықтарға жаңа жұмыс орындарын ашып, олардың әл-ауқатын арттыруға ықпал етеді. Туристік маршруттар мен экотроптар арқылы жергілікті тұрғындар өз ресурстарын тиімді пайдалануды үйренеді.

Экологиялық мәдениетті арттыру

Экотуризм туристердің экологиялық білімін көтереді. Туристер табиғатты қорғау, экожүйелердің маңызы мен оларды ұқыпты пайдалану жөніндегі түсініктерін тереңдетеді және экологиялық жауапкершілікке тәрбиеленеді.

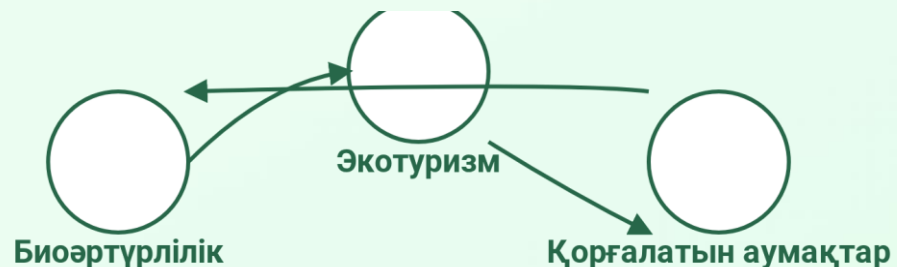

Инфрақұрылым дамыту

Экотуризм табиғаттан тыс сақтау объектілерін, экотроптарды және визит-орталықтарды дамытуға серпін береді. Бұл экологиялық инфрақұрылымды жаңғыртуға және сапалы қызмет көрсетуге мүмкіндік туғызады.

Экотуризм мен биоәртүрлілік байланысы

Экотуризмнің табысы ЕҚТА-ларды басқаруға жұмсалады, биоәртүрлілікті сақтауға ықпал етеді. Биоәртүрлілік неғұрлым бай болса – экотуризм соғұрлым дамиды.

ЕҚТА басқаруға табыс бөлу

Экотуризмнен алынған табыс ЕҚТА-лардың қаржыландыруын және сақталуын нығайтады.

Қорық аумақтарын қорғау

Туристік қызметтер экожүйелерді қорғауға және зиянды әрекеттерді бақылауға көмектеседі.

Жануарларды бақылау

Экотуристік бақылау жануарлар популяциясын қадағалауға және қорғауға мүмкіндік береді.

Туристік соқпақтар салу

Экотуризм жолдары және соқпақтар экожүйелерге минималды әсер ету үшін жасалады.

Қазақстандағы экотуризм нысандары

Көлсай көлдері

Көлсай – көркем тау көлдерінің жүйесі. Бірегей табиғи сұлулығы мен белсенді демалысқа мүмкіндік беретін мүмкіндіктері туристер үшін тартымды орта қалыптастырады. Табиғи ландшафт пен ерекше экожүйелер демалыс үшін қолайлы жағдай жасайды.

Алтын-Емел ұлттық паркі

«Айғайқұм» бархандары және бірегей геологиялық нысандарымен танымал. Табиғи әсемдіктері мен ерекше экожүйелері бұл аймақты туристер үшін тартымды етеді.

Марқакөл қорығы

Биік таулы аймақта орналасқан, бірегей флорасы мен фаунасы бар көл. Табиғи ресурстарды қорғау және жергілікті қауымдастықтарды қолдауда маңызды роль атқарады.

Бурабай

Көркем көлдері мен қарағайлы ормандары бар әйгілі курорт. Жергілікті халыққа табыс әкелетін маңызды туристік аймақ.

Қорғалжын қорығы

Маңызды су-батпақты алқап, қызғылт қоқиқаздар мен сирек құстардың мекені. Биоәртүрлілікті сақтауға арналған халықаралық деңгейдегі қорғалатын аумақ.

Баянауыл

Сәйкестендірілген шоқылар мен көлдері бар тау-орман оазисі. Табиғи экожүйелердің тұрақтылығы үшін маңызды аймақ.

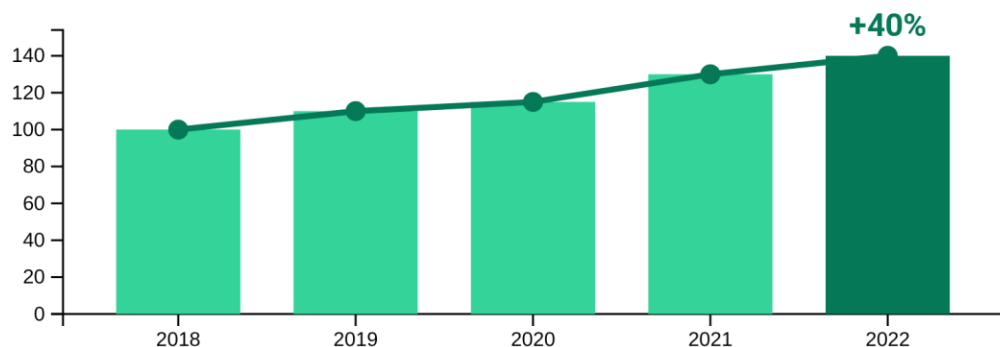
Маңғыстау таулы шөлдері

Бірегей шөл ландшафттары, каньондар, үңгірлер және тұзды көлдер орналасқан аймақ. Биоәртүрлілікті сақтау үшін ерекше қорғалатын табиғи аумақ.

Қазақстандағы экотуризмнің қазіргі жағдайы

Экотуризмге қызығушылықтың өсуі

Соңғы 5 жылда экотуризмге қызығушылық 40% артты

16 536

2021 жылда национальді парктерде экскурсиондық оқиғалар

6 есе

Пандемия периодына қарағанда артық

Даму және инфрақұрылым

- Жаңа туристік маршруттар мен экотроптар белсенді түрде әзірленуде
- Визит-орталықтар сияқты инфрақұрылым жасалуда
- 2022 жылдан бастап 5 ООПТ-та виртуалды турылар енгізілді

Көрсетілген проекттер

QazaqGeography

Экотуризмді дамытуға арналған республикалық проект

KazakhTourism

Табиғи ресурстарды қорғауға бағытталған туризм стратегиясы

Инфрақұрылым жетіспеушілігі, бақылаудың әлсіздігі

Экотуризмнің экономикалық әсері

Жергілікті табыс

Экотуризм жергілікті тұрғындар үшін жаңа табыс көзін қалыптастырады.

Жұмыс орындары

Экотуризм саласында жаңа жұмыс орындарын құру арқылы тұрғындарға мүмкіндіктер жасайды.

Қызмет саласы дамуы

Экотуризм қызмет көрсету саласын дамытып, визит-орталықтар және экотроптарды құруға ықпал етеді.

ЕҚТА бюджетінің өсуі

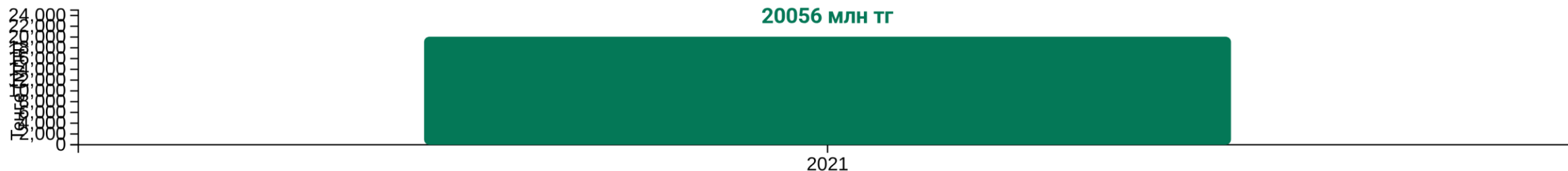
Экотуризм доходтері ЕҚТА-ларды басқаруға жұмсалып, олардың қорғау істеріне қолдау көрсетеді.

Ұлттық бренд қалыптасуы

Экотуризм Қазақстанды экотуризмге арналған халықаралық бренд ретінде танытады.

2021 жылда ЕҚТА-тардағы туризм іс-әрекетінен түскен табыс

Қазіргі мәселелер мен шызовтар

Туристік жүктеменің артуы

Туристік маршруттарға тым көп қонақ келу, экосистемаларға зиян келтіру қаупін туғызады. Жануарлардың жойылуына әкелуі мүмкін.

Экожүйеге зиян қаупі

Күзетсіз туризм экожүйелерге зиян келтіреді. Ластану, топырақтың құнарлылығынан азайту, табиғи ортаның деградациясы.

Бақылаудың жетіспеушілігі

Туристік жүктемені бақылау және экологикалық нормаларды сақтау үшін жетілген бақылау жүйесі жоқ. Бұл экотуризмнің дамуын шектейді.

Масштабты туризм мен экотуризмнің шатастырылуы

Массалық туризм мен экотуризмнің шатастырылуы, экотуризмнің ақпараттық мағынасын жоғалтуына әкеледі. Бұл туристерді қызықтырмайды.

Биоәртүрлілікті сақтау

Қазақстан табиғатын қорғаудың басты шарты. Табиғат пен экожүйелердің тұрақтылығы үшін биоәртүрлілік қажет

Экотуризмнің рөлі

Табиғи ресурстарды тиімді пайдаланып, табиғи мұраны сақтауға және аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді.

Тұрақты басқару

Болашақ ұрпақ алдындағы негізгі міндет. Табиғи ресурстарды қорғау және оларды тұрақты пайдалану қажет.

Бақылау сұрақтары

Биологиялық әртүрлілік дегеніміз не?

Экотуризмнің негізгі қағидалары қандай?

In situ және ex situ әдістерінің айырмашылығы неде?

Қазақстандағы ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға қандай нысандар кіреді?

Бақылауға дайындық

- ✓ Биологиялық әртүрліліктің үш компонентін есте сақтау
- ✓ ЕҚТА жүйесінің Қазақстандағы маңызын түсіну
- ✓ Экотуризмнің табиғи ресурстарға ықпалын бағалау
- ✓ Сақтау әдістерінің айырмашылықтарын түсіну

Ұсынылатын әдебиеттер

Қазақстан Республикасы. Экологиялық кодекс.

Астана: ҚР Әділет министрлігі, 2021. – 372 б.

Назарова Г.Т. Жасыл экономика негіздері.

Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 250 б.

UNEP. Global Biodiversity Outlook 5.

Montreal: CBD Secretariat, 2020. – 120 p.

IUCN. Protected Areas and Biodiversity Report.

Gland: IUCN, 2019. – 95 p.

OECD. Biodiversity Conservation and Sustainable Tourism Practices.

Paris: OECD, 2021. – 140 p.

**Қазақстан Республикасы Туризм индустриясы комитеті.
Экотуризмді дамыту тұжырымдамасы 2023–2030.**

Астана, 2023. – 68 б.